

ŞATIBÎ'NİN HAYATI, KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ VE ESERLERİ

(d. 538/1144 - v. 590/1194)

Durmuş SERT (*)

A — HAYATI :

a) İsmi, Künyesi ve Nisbesi :

Şatıbî'nin ismi, el-Kasım'dır. Ced zinciri ise şöyledir : el-Kasım b. Fîr-ruh (1) b. Halef b. Ahmed.

Şatıbî, Ebu'l-Kasım (2) veya Ebû Muhammed (3) veya bazı kaynaklar-
da her ikisi birden zikredilerek Ebu'l-Kasım ve Ebû Muhammed (4) olarak
da künyelendiği görülür. Umumiyetle Ebu'l-Kasım eş-Şatıbî diye anılır (5).

(*) Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

- (1) Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zaman, İbn Hallikân, Mısır, 1948 (Tahkik: Muhyiddin Abdülhamid) III, 235; Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ', İb-
nu'l-Cezerî (G. Bergstraesser neşri) Mısır, 1351/1935, II, 20; Keşfü'z-zunûn,
Mustafa b. Abdilâh (Hacı Halife, Kâtip Çelebi) İst. 1360/1941 - 1362/1943,
Maârif Matbaası, I, 646; Hediyyetu'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-mu-
sannifin, Bağdatlı İsmail Paşa, İst. 1951 M. E. Basımevi, I, 828; el-A'lâm kâ-
mûsu terâcim li eşhürî'r-ricâli ve'n-nisâi mine'l-arabi ve'l-müsta'râbin
ve'l-müsteşrikin, Hayruddin ez-Zirikli, Beyrut, 1389/1969, VI, 14; Mu'cemü'l-
müellifin terâcimü musannifi'l-kütübiyye, Ömer Rıza Kehhâle, Dimeşk, 1378/
1956, VIII, III. Lâkin F. Krenkow, İslâm Ansiklopedisi, İst.; 1979, (Şatıbî
maddesi) XI, 353 de ise bu konuda : «al-Şatıbî'nin babasının adı İspanyol'ca
demir manasına gelmekte imiş; şu halde Ferro şeklinde okunmalıdır; zira
o devirde bu kelime öyle telâffuz ediliyordu; yani İspanyol'cadaki gibi fierro
şeklinde değildi...» demektedir.
- (2) el-Bidâyetü ve'n-nihâye, ebu'l-Fidâ el-Hâfız b. Kesir ed-Dimeşki, Beyrut.
1966; XIII, 10
- (3) el-'Alâm, VI, 14.
- (4) Mu'cemü'l-üdebâ', Yâkut el-Hamevi (İkinci tab') Mısır, 1930, VI, 184; Ve-
feyâtü'l-a'yân, III, 234; Gâye., II, 20; Keşf., I, 646; Hediyye., I, 828; Mu'ce-
mü'l-müellifin, VIII, 110.
- (5) F. Krenkow, İsl. Ansik. XI, 353.

Doğduğu yere nisbetle eş-Şâtibî (6) denmiş ve er-Ru'aynî (7) olarak da anılmıştır. Ama oluşu sebebiyle de ez-Zarîr olarak vasıflandırılmıştır.

Şâtibî'nin isim, künye ve nisbelerini bir arada şöyle sıralayabiliriz : El-Kasım b. Firruh b. Halef b. Ahmed abu'l-Kasım ve ebû Muhammed eş-Şâtibî er-Ru'aynî ez-Zarîr.

b) Doğumu :

Şâtibî, 538/1144 yılı sonlarına doğru Endülüs'teki Şâtibe (6) de doğdu.

c) Tahsili, Seyahatları, Hocaları ve Müderrisliği :

Doğduğu şehirde 550/1157 yılı dolaylarında kıraatı, ebû Abdillâh Muhammed b. ebî'l-Âs en-Nefezî'den okudu. İbn Hallikân'a göre, yaşının küçüklüğüne rağmen Şâtibe'de kaldığı sürece va'z ve irşatta bulundu (8) Daha sonra Şâtibe'ye yakın olan Belensiye (Valencia)'ye gitti. Orada eâ-Dânî (v. 444/1053)'nin et-Teyşîr'ini ve kıraatı hıfzından abu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. ebî Yûsûf b. Sa'âde (v. 600/1204), eş-Şeyh ebû Muhammed 'Âşir b. Muhammed b. 'Âşir (v. 567/1172), ebû Muhammed Abdullâh b. ebî Ca'fer el-Mürsî, abu'l-Abbas b. Tarrazmil ve abu'l-Hasen 'Alîm b. Hânî el-Ömerî,den hadis rivayetinde bulunmuştur. Ebû Abdillâh Muhammed b. Hamîd'den dahi hadis rivayetinde bulunup O'ndan Sibeveyh'in Kıtâb'ını, el-Müberrid'in el-Kâmil'ini okudu. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdirrahîm'den, Reyÿû'z-zam'ân fî tefsîri'l-Kur'ân isimli eserin sahibi abu'l-Hasen b. en-Ni'ame (v. 567/1172)'den ve Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdillâh b. Hubeyş abu'l-Kasım el-Endelüsî (v. 584/1188)'den hadis rivayetinde bulunmuştur (9).

Hac firzasını ifaya giderken İskenderiyede Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim ebû Tâhir es-Silefî (v. 576/1180) ve başkalarından kıraat ve hadis dinledi. Hac dönüşünde (572/1175) ilminin fazlalığı sebebiyle, üzerine bir yaprak düşse alamıyacakmışcasına bir de-

(6) Şâtibe, Endülüs (İspanya)'ün ve Kurtuba'nın doğusunda, Valencia eyâletinde olan bu şehir, Roma'lının Saetabis dedikleri Jativa şehrinin arapça adıdır. Birçok ilim adamının yetiştiği bu şehir, ortaçağda kâğıt imalathaneleri ile ün kazanmıştır. 1950 sayımına göre nüfusu 19900 dır. Mu'cemül-büldân, Yâkût el-Hamevî, Beyrut, tarihsiz, III, 309-310; E. Lévi-Provençal, İsl. Ansik. XI, 351-352; Meydan Larousse, XI, 733.

(7) Ru'ayn, Yemen'de bir kabiledir. Müellif buraya nisbet edilmiştir. Oralı olmadıkları halde halkın ekserisi bu kabileye nisbet olunurdu. Mu'cemül-büldân, III, 52; Vefeyâtü'l-a'yân, III, 235; el-A'lâm, VI, 14.

(8) Vefeyâtü'l-a'yân, III, 235.

(9) Vefeyâtü'l-a'yân, III, 235; Gâye., II, 20.

ve yükü ilmi ezberlemiş bir vaziyette Mısır'a vardığında el-Kâzî'l-Fâzîl O'na ikramda bulundu ve kadrini bilerek O'nu Kâhire'de kurmuş olduğu Derbül'l-Mülûhiyye denilen ve kendi ismine izafeten Fâzîliyye diye bilinen medresesine başmüdürris olarak tayin etti. Vatanlarını terkedip oraya gelerek dersine devam edenler pekçoktu. Endülüs'te nazmetmeye başladığı el-Kasîdetü'l-Lâmiyye ve el'-Kasîdetü'r-Râiyye'sini orada tamamladı. Kudüs'ün Sultan en-Nâsır Salâhuddîn Yûsûf (Eyyûbî) tarafından hıristiyanlardan fethini müteakip (589/1193) de Sultân'ı ziyaret için Kudüs'e gitti. Ziyaretten sonra tekrar Fâzîliyye medresesindeki vazifesine dönerek orada vefatına kadar ders okutmaya devam etti (10).

d) Kişiliği ve Kerametleri :

Şâtîbî, zühd ü takvâ, keşf ü keramet sahibi büyük bir imamdı. Zekâda hayret edilecek bir derecede olup, pek çok ilimlerin sahibi harika bir kişi idi. Şâfiî mezhebine mensuptu. Sünnete son derece dikkat ederdi. Bildiğimiz kadarıyla ama olarak dünyaya gelmiştir. Çok mütevazî idi. Son hastalığı esnasında fazlaca ızdırap çektiği halde, halini soranlara daima iyileşmekte olduğunu söylerdi. Bu mümtaz vasıfları sebebiyle arkadaşları O'na son derece hürmet eder, tazimde kusur etmezlerdi. Ebû Şâme el-Makdisî (v. 665/1267) O'nun hakkında «*Faziletli bir topluluğun Mısır şeyhi eş - Şâtîbî'den feyz aldıklarını gördüm. Onların hepsi, sahâbe-i kirâmın Nebî Aleyhisselâm'ı tazim ettikleri gibi 'Ona tazim ve medh ü senâ ediyorlardı.*» demektedir.

O', Fâzîliyye medresesinde sabahın alacakaranlığında sabah namazını kıldıktan sonra kıraat okutmak için hazır olurdu. Halk sıra alabilmek için yarışır ve geceden sıraya girerlerdi. Ders okutmak için oturduğunda «*İlk gelen kim ise o okusun.*» sözüne ziyade yapmazdı. Sıra ile daha sonra gelenleri okuturdu.

Günlerden bir gün talebelerinden biri çok erken gelerek birinci sırayı almıştı. Fakat Şeyh, yerine oturduktan sonra, ilk geleni okutmak adeti iken, adeti hilâfına «*ikinci gelen okusun.*» dedi. O zat da okumaya başladı. Birinci sırada olan ise, Şeyh'in kendisini ilk gelen bir öğrenci olarak okumaktan mahrum etmesinin sebebi olan suçunu düşünmeye başladı ve birdenbire, o gece ihtilâm olduğunu; birincilik nöbetini almaya aşırı hırslıdan dolayı da telâşından bu halini unutmuş olduğunu hatırladı. Şeyh onun bu durumuna manen muttali olunca da ikincinin okumasını işaret

(10) Vefeyâtü'l-a'yân, III, 235-236; el-Bidâye ve'n-nihâye, XIII, 10-11; Mukaddime, İbn Haldûn, (Terc. Zâkir Kadîri Ugan) İst. 1968-1970, II, 462; Gâye., II, 20-21; Hediye, I, 828; el-A'lâm., III, 222; Mu'cemü'l-müellifin, VIII, 110.

etmişti. Bu öğrenci durumu kavrayınca medresenin civarındaki hamama koşarak yıkandı ve ikinci olan arkadaşı kıraatını bitirmeden yerine döndü. Ama Şeyh, eski hali ile yerinde oturuyordu. Birincisi kıraatını tamamlayınca «*şimdi ilk gelen okusun.*» dedi. Oda okudu. Böylece bu hadise O'nun basiretinin açık olduğunu göstermiş oldu.

Şâtıbî, talebelerinin gizli hallerine vakıf olur ve gerektiğinde ikazlar da bulunurdu.

Tavr ve hareketleri bir amadan südur eden herhangi bir hareket tarzına kat'iyen benzemezdi ve herşeyi görür gibi hareket eder, yanına tanımadığı bir kimse otursa hemen onu tanırdı.

Müezzin olmadan, zeval vaktinde Mısır câmiinde ezan okunduğunu işitirdi. Bunu talebelerinin büyüklerinden es-Sehâvî (v. 643/1245) de nakletmekte ve hatta Şeyh'in bu şekilde ezanı çok kere işittiğini kendisinden dinlediğini söylemektedir (11).

e) Talebeleri :

Şâtıbî'nin talebeleri pek çoktur. Bunlardan meşhur olanlar şunlardır.

1 — Ali b. Muhammed b. Mûsâ et-Tecîbî (v. 626/1228),

2 — Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer El-Kurtubî (v. 631/1233),

3 — Yûsûf b. Ebî ca'fer el-Ensârî (v. 638/1240),

4 — Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdîssamed es-Sehâvî (v. 643/1245),

5 — Ez-Zeyn Muhammed b. Ömer el-Kürdî (v. 643/1245),

6 — Ebû 'Amr Osman b. Ömer b. el-Hâcib (v. 646/1248),

7 — Es-Sedîd 'Îsâ b. Mekkî (v. 649/1251),

8 — El-Kemâl Ali b. Şucâ' Ez-Zarîr (v. 661/1262)... (12).

f) Vefatı :

(11) Kitâbü'l-İrşâdî'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb, el-ma'rûf bi mu'cemî'l-üdebâ' ve tabakâti'l-üdebâ', Yâkut el-Hamevî (Tahkîk : D.S. Margolion th) ikinci tab', Mısır, 1930, VI, 184-185; Gâye., II, 21-22.

(12) Diğer talebeler için bkz. Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ale't-tabakât ve'l-a'sâr, Şemsüddîn ebî Abdillâh ez-Zehebî (Tahkîk : Muhammed Seyyid Câdi'l-Hak) Mısır, 1969, II, 458; Gâye., II, 23; en-Neşr fi'l-kırââti'l-'aşr, İbnü'l-Cezerî (Tahkîk : Ali Muhammed ez-Zabbâ') Mısır, tarihsiz, I, 64.

Şâtîbî, 28 Cemâziye'l-âhir 590 (19 veya 21 Haziran 1194) senesinde pazar günü ikinci namazından sonra Kâhire'de vefat etmiştir. Ertesi günü Kâhire'ye çok yakın olan Küçük Kurâfe mezarlığında el-Kâzî'l-Fâzıl Abdurrahîm el-Beysânî'nin türbesi yanına defnedilmiştir (13).

Kabri ziyaretgâhtır. İbn Hallikân kabrini defalarca ziyaret ettiğini (14) kaydetmektedir. İbnü'l-Cezerî (v. 833/1429) de : «bir kaç defa kabrini ziyaret ettim. Kabrinin yanında talebelerimden bazıları eş-Şâtîbiyye'sini bana arz ettiler. Orada düânın kabul olduğunu müşahede ettim...» (15) demektedir. Allah O'na rahmet etsin ve bizi şefâatına mazhar buyursun. Âmin...

B — İLMÎ ŞAHSİYETİ :

I — Meşgul Olduğu İlimler :

Şâtîbî, Kıraatta zirve, hadîs hâfızı, arapçanın inceliklerine vâkıf, lûgatta önder ve edebiyatta baş idi.

Bilhassa kıraat ilminde ve tefsirdeki geniş bilgisiyle meşhurdur. Arap edebiyatındaki yüksek mevkii, nesirdeki ustalığı, izahdaki kesin ve özlü anlatımıyla kazandı. Arap edebiyatındaki «müseccâ'» denilen secî' nesrin en başarılı örneklerini vermiştir. Şiir dili oldukça ağır ve ağıdalıdır. Şiirlerinde kavram oyunlarına, birkaç anlamlı kelimelere, değişik şekilde söylenebilecek sözlere geniş yer verdiği görülür. Bu yüzden bazı şiirlerinden kesin bir anlam çıkarmak güçtür.

Hadîs ilminde de mütebahhir idi. Sahîh-i Buhârî, Müslim ve Muvatta' okunduğunda ezberden nüshalarını tashih eder ve herbir hadîste birçok ta'likâtı imlâ ederdi.

Lûgat ve nahv ilminde zamanının ferîdi idi. Rûya tabirinde mâhir ve ledünnî ilme sahipti (16).

II — Kıraat İlimindeki Vukûfiyeti ve Bu İlme Getirdikleri :

Şâtîbî'nin kıraat ilmindeki yerini tesbit için şu kısa tarihî ön bilgiyi vermeye ihtiyaç vardır.

(13) Mu'cemül-üdebâ', VI, 185; Vefeyâtü'l-a'yân, III, 235; el-Bidâye, XIII, 10; Gâye., II, 23; Hediyye, I, 828; el-A'lâm., VI, 14; Mu'cemül-müellifin, VIII, 110.

(14) Vefeyâtü'l-a'yân, III, 235.

(15) Gâye., II, 23.

(16) Vefeyâtü'l-a'yân, III, 234.

Kıraat ilmi vaz'edilerek bu ilme dair eserler yazılıncaya kadar hâfızlar ve kıraat âlimleri bu kıraatları, fâsılasız olarak birbirlerine nakledegelmışlerdir (17). İlk defa kıraat ilmini ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm (v. 224/838) (18) yazmıştır. O'nu takiben ebû Hâtim es-Sicistânî (v. 255/868), ebû Ca'fer et-Taberî (v. 310/922) (19) Ebû Bekr b. Mücâhid (v. 324/935) gibi âlimler değerli eserler vermişlerdir (20).

Bu ilim, mağrip (Kuzey Afrika) beldelerine ve Endülüs'e hicri IV. asrın sonlarına doğru girmiştir. İlk defa kıraat ilmini Endülüs'e sokan ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh et-Talemnekî (v. 429/1037) (21) dir. Sonra O'nu ebû Muhammed Mekkî b. Tâlib el-Kaysî (v. 437/1045) (22) takip etmiş, daha sonra da ebû 'Amr Osmân b. Sa'îd ed-Dânî (23) bu konuda en önemli eseri yazmıştır.

Ed-Dânî'nin müslümanlar tarafından tutulan et-Teysîr isimli eserini Şâtîbî, ezberlenmesi ve öğretilmesi kolay olsun diye manzum şekle sokarak eş-Şâtîbiyye diye bilinen Hırzu'l-emânî ve vechü't-tehânî ismi altında hulûsa etmiştir (24).

Şâtîbî bu eserinde ed-Dânî'nin et-Teysîr'indeki Kırâât-ı Seb'a imamlarının hâl tercemelerini verirken takip etmiş olduğu usûlü (25) aynen uy-

-
- (17) Mukaddime, İbn Haldûn, II, 461.
- (18) Bu şahıs hakkında etraflı bilgi için bkz. İlm-i Kıraat Kitâbiyâtı, (Başlangıçtan VII. asrın başına kadar) Durmuş Sert, Yüksek İslâm Enstitüsü öğretim üyeliği tezi, Erzurum, 1972 (Basılmadı) Sh. 25-26.
- (19) Geniş bilgi için bkz. a.g.e. Sh. 36-37.
- (20) en-Neşr, I, 33-34; Menâhilü'l-İrfân fi ulûm'l-Kur'ân, Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî, Halep, tarihsiz, I, 409; İ'câzü'l-Kur'ân ve'l-belâğatü'n-Nebeviyye, Mustafa Sâdık er-Râfi'î, Beyrut, 1393/1973, Sh. 53.
- (21) Bu şahıs hakkında etraflı bilgi için bkz. İlm-i kıraat kitâbiyâtı, Sh. 144.
- (22) Bu şahıs hakkında etraflı bilgi için bkz. a.g.e. Sh. 145.
- (23) Bu şahıs hakkında etraflı bilgi için bkz. a.g.e. Sh. 151-156.
- (24) el-Bürhân fi ulûm'l-Kur'ân, ez-Zerkeşi (Tahkik : Muhammed abu'l-Fazl İbrahim) III. tab' Mısır, 1391/1972, I. 318; Mukaddime, İbn Haldûn, II, 462; el-İtkân fi 'ulûm'l-Kur'ân, es-Süyûtî (Tahkik : Muhammed abu'l-Fazl İbrahim), Kâhire, 1389/1967, I, 215; Menâhilü'l-'İrfân, I, 409-410; Büyük tefsîr tarihi (tabakâtü'l-müfessirin) Ömer Nasûhi Bilmen, İst. 1973, I, 133; Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırââtı, İsmail Karaçam, II. Baskı, İst. 1981, Sh. 247.
- (25) Bkz. Kitâbü't-teysîr fi'l-kırââtî's-seb', (Tahkik : OTTO Pretzl) İst. 1930, Sh. 4-7.

gulayarak sıra ile Medîne, Mekke, Basra, Şam ve Kûfe kırâât imam ve râvîlerini incelemiştir. Ayrı olarak zamanına kadar hiçbir kıraat kitabında görülmeyen bir usûl vaz'etmiştir. O, fasıl harfi olarak kabul edilen (VÂV) harfi müstesnâ, ebceddeki harfleri kendilerine nisbet ederek herbir imam ve ikişer râvîsine birer harfi remz olarak vermiştir. Bu hususu kasidesi (eş-şâtıbiyye)nin 45. beytinde şu şekilde dile getirmektedir: «Ebcdden her harfi manzûmede geçen kâri'lerin herbiri için alâmet olarak kullandım.»

Böyle olunca,

1	Medîne İmâmı	NÂFİ'	ا	Râvîleri	KÂLÛN	ب	VERŞ	ج	اَبْج
2	Mekke "	ibn KESİR	د	"	el-BEZZİ	ه	KUNBÛL	ز	دَهْزْ
3	Basra "	ebu 'AMR	ح	"	ed. DÛRİ	ط	es-SÛSİ	ی	حَطْطِی
4	Şam "	ibn 'AMİR	ك	"	HİŞÂM	ل	ibn-ZEKVÂN	م	كَلْمَهْ
5	Kûfe "	'ÂSİM	ن	"	SÛBE	ص	HAFS	ع	نَصْعْ
6	" "	HAMZE	ف	"	HALEF	ض	HALLÂB	ق	فَضْوَقْ
7	" "	el-KİSÂİ	ر	"	abu'l HÂRİS	س	HAFS DÛRİ	ت	رَسْتْ

harfleri ile kendilerine nisbet edilmiştir (26).

Şâtıbî bu işi muhtemelen, kasidesini nazmetmede güçlük çekmemek ve ihtisâr için yapmış olsa gerektir. Bu usûl kıraat kitaplarının bazısında uygulanmış ve kırâât-ı seb'a imam ve râvîleri isim olarak zikredilmeyip, bu remzlerle işaret edilmiştir (27).

Bundan başka Şâtıbî, kasidesinin 49-55. beytlerinde (28) kırâât-ı Seb'a imamlarını, kırâât vecihlerindeki birleşmelerine göre gruplara ayırmış ve bu gruplara remzler vererek tek veya birkaç harften müteşekkil bir ihtisâra daha gitmiştir. Bu usûle göre gruplara, önce (EBCED)den yukarıdaki usûlde kullanılmayıp arta kalan harfleri birer birer; bunlar so-

(26) Sirâcü'l-kâri'l-mübtedi ve tezkâru'l-mukri'l-müntehî, İbnu'l-Kâsîh, III. baskı, Mısır, 1373/1954, Sh. 14; el-Vâfi fi şerhi's-şâtıbiyye fi'l-kırââtî's-seb', Abdü'l-Fettâf el-Kâzî, Beyrut, tarihsiz, Sh. 23; Aynı eser I. tablo Sh. 397; Şerhu's-şâtıbiyye, el-müsemmâ, İrşâdü'l-mürîd ilâ maksûdü'l-kaşid, Ali Muhammed ez-Zabbâ', Mısır, 1381/1961, Sh. 17.

(27) Bkz. Zübdetü'l-İrfân, Abdü'l-Fettâf Pâluvi, İst. 1290 H.; Umdetü'l-hallân fi izâhi zübdetü'l-İrfân, Molla Muhammed Emin Efendi.

(28) Sirâcü'l-kâri', Sh. 16-17; el-Vâfi, Sh. 25; İrşâdü'l-mürîd, Sh. 18.

na erince birkaç harften müteşekkil kelimeler itlak edilerek işaretlenmiştir.

Bu şekli ile Kirâât-ı Seb'a imamı 14 işaret kullanılarak 14 gruba ayrılmış oluyor.

Bunu da şöyle sıralayabiliriz :

1	ث	'Asım, Hamze, el-Kisâi (Kûfiyyûn)
2	ح	Nâfi' den başka diğer imamlar
3	ذ	'Asım, Hamze, el-Kisâi ve ibn 'Amir
4	ط	" " " ve ibn Kesîr
5	ع	" " " ve ebû 'Amr
6	ش	Hamze ve el-Kisâi
7	ص	" " " ve 'Asım'ın râvîsi ebû Bakr Şû'be
8	ض	" " " Hafs
9	ع	Nâfi' ve ibn 'Amir
10	س	" , ibn Kesîr ve ebû 'Amr
11	ق	ibn Kesîr ve ebû 'Amr
12	ف	" " " ve ibn 'Amir
13	ج	Nâfi' ve ibn Kesîr
14	ح	'Asım, Hamze, el-Kisâi ve Nâfi'

grubu için kullanılmıştır (29).

C — ESERLERİ :

a) Hirzül-emânî ve vechüt-tehânî (30). Umumiyetle müellifin nisbesinden dolayı eş-şâtıbiyye diye şöhret bulan ve (L) kafiyeli olması sebebiyle de el-kaşidetu'l-lâmiyye olarak da tanınan bu manzûme 1173

(29) el-Vâfi, (II. tablo), Sh. 398.

(30) Vefeyâtü'l-a'yân, III, 224; en-Neşr., I, 61; Keşf., I, 646-649; Hediyye, I, 828; Brockelmann, C., Geschichte der Arabischen Litteratur (Gal), Leiden, 1943, 1949 I, 409 (Sh. 520); el-A'lâm., VI, 14; Mu'cemü'l-müellifin, VIII, 110-111; F. Krenkow, İsl. Ansik., XI, 353; el-Vâfi, Sh. 4; K. K. Nüzülü ve Kirââtı, Sh. 273; Kur'an ilimleri ve Kur'an-ı Kerim tarihi, Abdurrahman Çetin, İst. 1982, Sh. 252.

beytten müteşekkildir. Şâtîbî, kazandığı büyük şöhreti, kişiliğinin yanında bu manzûmesine borçludur.

Yukarıda belirtildiği üzere bu eser, ed-Dânî'nin et-Teysîr fi'l-kırââtî's-seb' isimli kitabının nazma çevrilmiş şeklidir.

Eser,

بَدَأْتُ بِسْمِ اللَّهِ وَالنَّظْمِ أَوَّلًا
تَبَارَكَ رَحْمَانًا رَحِيمًا وَمَوْلَا

*Bede'tü bi bismillâhi fi'n-nazmi evvelâ
Tebâreke Rahmânen Rahîmen ve mev'ilâ.*

diye başlar,

وَتُبْدِي عَلَى أَصْحَابِيهِ نَفَحَاتِهَا
بِغَيْرِ تَنَاهٍ زَرْبًا وَقَرَنُفًا

*Ve tûbdî 'alâ ashâbihî nefehâtihâ
Bi ğayri tenâhin zerneben ve karanfûlâ.*

diye son bulur.

Eserin muhteviyâtı şöyledir :

- 1 — Mukaddime,
- 2 — İsti'âze,
- 3 — Besmele,
- 4 — el-Fâtiha sûresindeki kırâât farklılıkları,
- 5 — İdğâm,
- 6 — Hâ-i kinâye,
- 7 — Medd ve kasr,
- 8 — Kelime içindeki tek hemzenin; bir veya iki kelimedeki iki hemzenin okunuş özellikleri,
- 9 — Hareke nakli,
- 10 — Hamze ve Hişâm'ın hemze üzerindeki vakıfları,
- 11 — İzhar ve İdğâm,
- 12 — Tenvih ve nûn-i sâkinenin ahkâmı,
- 13 — Feth, imâle ve beyne'l-lafzayn,
- 14 — el-Kisâî'nin, vakfta te'nis tâsı üzerindeki vakfı,

- 15 — Râ'nin hükümleri,
 16 — Lâm'in hükümleri,
 17 — Kelime sonlarındaki vakf,
 18 — Resm-i hattaki vakf,
 19 — İzâfet yâ'larındaki kırâât,
 20 — Zâid yâ'lardaki kırâât,
 21 — el-Bakara sûresinden başlayarak Kur'ân-ı Kerim'in sonuna kadar Kırâât-ı Seb'a imamlarının okuyuş farklılıkları,
 22 — et-Tekbîr,
 23 — Harflerin mahrecleri ve sıfatları,
 24 — Hâtıme.

Eş-Şâtıbiyye, kıraat ilminde müracaat kitabı olarak kabul edilmiştir. Müellif bu eserine Endülüs'te başlayıp Kâhire'de tamamlamıştır. İbnü'l-Cezerî bu kasîde hakkında şöyle demektedir : «*Bir kimse O'nun iki kasîdesine (Kasîde-i lâmiyye ve -az sonra inceleyeceğimiz ikinci eseri olan- Kasîde-i râiyye) ve hususiyile el-Lâmiyyesine vâkıf olursa Hak Taâlâ'nın O'na olan ihsânının mikdarına ârif olur. Öyle ki, O'ndan sonra gelen âlimler onun kadrini anlamakta âciz kalmışlardır. Zira bu kasîdenin edebî üstünlüğü ancak kendisi gibi bir eserle karşılaştırıldığında ortaya çıkar. Bu kitabın eriştiği şöhreti ve insanların onu elde etmeğe gösterdikleri hırsı, kıraat ve diğer ilim dallarında yazılmış başka hiçbir kitapta görmedim. Bu kitabın nüshalarından birinin bulunmadığı herhangi bir İslâm beldesi ve ilimle uğraşan herhangi bir âlim evinin bulunacağını sanmıyorum. İnsanlar, sahîh nüshalarından birini elde etmeyi iftihar vesilesi bilip buna rağbet ettiler. Bende el-Lâmiyye ve er-Râiyyesinin, es-Sehâvî'nin arkadaşı el-Hacîc hattı ile yazılmış bir nüshası mevcuttur. Onun ağırlığına gümüş verildiği halde, kat'iyen kabul etmedim ve vermedim. İnsanlar ona o kadar rağbet ve itimat ettiler ki, hattı aşarak, ancak onun içindekilerin Kırâât-ı Seb'adan olduğu ve bunun dışındakilerin şâz olup kırââtlarının câiz olmadığı kanaatine vardılar. Bizim asrımızda eş-Şâtıbiyye hakkında hayret edilecek bir ittifak vardır. Şöyle ki, bu kitabın yazıldığı tarih ile Şâtıbi'nin vefatı arasında 200 yıl olmasına rağmen hâlâ bir kimse vardır ki, O'nunla Şâtıbi arasında silsilede ancak iki kişi vardır. Halkın O'nun kitabına kemâl-i itina ve ihtimam göstermelerinden dolayı, geçmiş asırlardan herhangi bir asırda Kırâât-ı Seb'ada böyle bir ittifak zuhur etmemiştir. Eş-Şâtıbiyye bu sened ile hicrî VIII. asrın başına kadar ittisâl-i sema'*

İle bakidir desek câizdir. Çünkü Kâzî Bedrüddîn b. Cemâ'a'nın talebelelerinden bugün de bir topluluk mevcuttur.» (31).

Kasîde-i râiyyesi ile birlikte bu iki kasidenin her türlü kötü tesirlerden koruyan nüshalar olduğuna da inanılması (32), anlasın anlamasın birçok kimsenin bu iki kasideyi elde etmeye candan çaba sarfetmesine sebep olmuştur.

Aslında bu manzumeyi anlamak çok güçtür. Bunu anlayabilmek için ya bir şerhten istifade etmeli veya aynı konuyla ilgili mensur bir eserle karşılaştırmalıdır.

Bu kasîde, arapça eserleri ihtiva eden kütüphanelerin çoğunda müteaddid yazmalar halinde mevcuttur. Bunlardan şunları sayabiliriz: Rabat 17, 3, Kâhire I, I, 95/8, 106, 108/9, 112, Selimağa II, Velîeddin 31, AS. 37, Hamîd 26, No. 87,... Râmpûr I, 47, Âsaf. I, 296; Br. Mus. Suppl. 87 i, 88, I... Patna I, 144, 116/9 (33) Serajevu Gâzî Husrev Ktb. 799; 1995 (34) Ayasofya Ktb. 37; Yeni Cami Ktb. 6; Es'ad Ef. Ktb. 22; Dâmâd İbrahim Paşa Ktb. 9; Mihrişâh Ktb. 3/1; Süleymaniye Ktb. 26; Çelebi Abdullâh Efendi Ktb. 12/1; İbrahim Ef. Ktb. 48/1; Kasîdecizâde Ktb. 4; Turhan Sultan Ktb. 2; Fâtih Ktb. 39; Ali Paşa Ktb. 31; İzmirli İsmail Hakkı Ktb. 4/2 (35), Mevlânâ Müzesi cild 841. Ktb. 4309 (36); Kayseri Râşit Ef. Ktb. 1202/3; eki 1450/1; ek 11195/1; ek 21481; 21486; ek 26189/7 (37) ve Konya Yusuf Ağa Ktb. 53/1 de oldukça güzel bir yazması mevcuttur. Aynı kütüphanenin değişik mecmuaları arasında müteaddid (6735, 7116, 7257) el yazmaları vardır.

(31) Gaye., II, 22-23; Mevzûâtü'l-ulûm, Taşköprüzâde Ahmed Efendi (Terc Kemâlüddin Muhammed Efendi) Derseâdet, H. 1313, İkdâm Matbaası, I, 493-498.

(32) F. Krenkow, İsl. Ansik., XI, 353.

(33) Brock. Gal., I, 409 (520); Supplement band, Leiden 1937-1942, I, 725.

(34) Fihristü'l-mahtûâtî'l-'arabiyye ve'l-türkiyye ve'l-fârisiyye, Kâsım Dobraça, Serajevu 1963 (Serajevu'daki Gâzî Hüsrev Bey Kütüphanesi kataloğu) I, 57.

(35) Devr-i Hâmidî Katalogları (Defterleri) Derseâdet, H. 1311.

(36) Mevlânâ Müzesi yazmalar kataloğu, Abdülbâki Gölpınarlı, Ank. 1967-1972, III, 194-195.

(37) Kayseri Râşit Ef. kütüphanesindeki Türkçe, Farsça, Arapça yazmalar kataloğu, Ali Rıza Karabulut, Kayseri, 1982, Sh. 353.

Bu eserin basılmış nüshaları da vardır. Hind 1279 taş baskısı (38) ile Kâhire 1328 tab'ı (39) bunlardandır.

b — 'Akiletü etrâbi'l-kasâid fî esne'l-Mekâsîd (40).

(RÂ') kafiyele olması sebebiyle kasîdetü'r-râiyye (41) olarak da bilinen Şâtıbî'nin bu ikinci manzûmesi takrîben 300 beyt kadar (42) olup, (L) kafiyele kasîde gibi Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif kırâât farklılıklarından değil, resmü'l-mushaftan bahseder. Diğere kasîdesi gibi bu da müstakil bir eser olmayıp yine ed-Dânî'nin aynı konudaki el-Mukni' fî resmî'l-mushaf adlı eserinin nazmedilmiş şeklidir.

Eser,

الْحَمْدُ لِلَّهِ مَوْضُوعًا كَمَا أَمَرَ
مُبَارَكًا طَيِّبًا يَسْتَنْزِلُ الدَّرَارَ

*el-Hamdü lillâhi mevsûlen kemâemerâ
Mübâroken tayyiben yestenzilü'd-dirarâ.*

تَضَاحِكُ الدَّهْرِ مَسْرُورًا أَسْرَتُهَا
مَعْرِفًا عَرَفَهَا الْأَصْلَ وَالْبُكَرَا

diye başlayıp,

*Tuzâhikü'd-dehra mesrûren esirretühâ
Mu'arrafen 'arfühe'l-âsâle ve'l-bükerâ.*

diye son bulmaktadır.

(38) Mu'cemü'l-matbûâtî'l-arabiyye ve'l-mu'arrabe, Yûsûf İlyan Serkis, Mısır, 1346/1928, I, 1092.

(39) F. Frenkow. İsl. Ansik. XI, 353.

(40) Ma'rîfetü'l-kurrâ', II, 457; Keşf., II, 1159; Hedîyye, I, 828; Mu'cemü'l-matbûât, I, 1091-1092; Brock. Suppl., II, 726; el-A'lâm, III, 222; Mu'cemü'l-müellifin, VIII, 110-111; İthâfû'l-berara bi'l-mütânî'l-'aşera fi'l-kirâât ve'r-resm ve'l-âyye't-tecvîd, (cem, tertip ve tashih, Ali Muhammed ez-Zabâbâ') Kâhire, 1354/1935 - 1355/1936, Sh. 217-341; el-Vâfi, Sh. 4; F. Krenkow, İsl. Ansik. XI, 353.

(41) Ğâye., II, 22; Keşf., II, 1159; Hedîyye, I, 828; Mu'cemü'l-matbûât, I, 1091; el-A'lâm, VI, 14.

(42) F. Krenkow. İsl. Ansik., XI, 353.

Bu manzûme de Hirzû'l-emânî gibi edebî bir üslûpla yazılmıştır. Şerhsiz veya aynı konuda başka mensûr eserlerle karşılaştırılmadan anlaşılması güçtür.

Br. Mus. 87 ii, 88, ii, Garr. 1205, 1253... Fâtih Vakf İbrahim 61, 3, Kavala I, 23/4, Lith (43); Gâzî Husrev Bey Ktp. 3182/6 (44), Kayseri Râşit Ef. Ktp. ek 1450, 11195, 26189 (45), Dâru'l-mesnevî 20/3, Husrev Paşa Ktp. 5/3, Ayasofya Ktp. 37, 38 (el-kasidetü's-şâtıbiyye ile beraber bir kitap içinde yazma nüshalarının olduğu bildirilmektedir. (46). Ayrıca Konya Yusuf Ağa Ktb. 7116 ve 8128 numaralarında yazma nüshaları mevcuttur.

Şâtîbî'nin bu eseri de basılmıştır. Konya Yusuf Ağa Ktp. 3255 numarda kayıtlı H. 1308 de İstanbul'da basılmış bir nüshası mevcuttur. Ancak, müstakil bir kitap halinde olmayıp beşinci metin olarak 173-190. sayfalar arasında yer almaktadır.

c — Tetimmetü'l-hırzî min kurrâi'l-elmîmeti'l-kenz (47). Şâtîbî'nin bu üçüncü kasidesi de eş-şâtıbiyye gibi kıraât-ı seb'a imamlarının rivâyetlerinden bahseder.

ç — Nâzîmetü'z-zehri fi 'adedi âyâtî's-süver (48). Şâtîbî'nin bu kasidesi ise Kur'ân'daki sûrelerin âyet sayıları hakkındadır. 297 beyitten müteşekkildir (49).

Bu kasidesi de,

بَدَاتُ بِمَحْمَدِ اللَّهِ نَازِمَةَ الزَّهْرِ
لِتَجْنِي بَعُونَ اللَّهِ عَيْنًا مِنَ الزَّهْرِ

*Bede'tü bihamdillâhi nâzîmete'z-zehri
Litücnô bi'avnillâhi 'aynen mine'z-zehri.*

diye başlar ve

(43) Brock. Gal., I, 409 (521-522).

(44) Fihrisü'l-mahtûtât, I, 77.

(45) Kayseri Râşit Ef. Ktp. Kataloğu, Sh. 211.

(46) Devr-i Hâmidî Kataloqları (Defterleri) Derseâdet, H. 1311.

(47) Keşf., I, 343; Hediyye, I, 828; Mu'cemül-müellifin, VIII, 110-111.

(48) Keşf., II, 1921; Hediyye, I, 828; Mu'cemül-müellifin, VIII, 110-111; İthâfû'l-berara, Sh. 342-372; el-Vâfi, Şh. 4.

(49) Keşf., II, 1921.

وَالِإِتِّبَاعِ أَهْلِ الْعِلْمِ وَالزُّهْدِ وَالتَّقَى
مَعَ الْفَضْلِ وَالْإِحْسَانِ وَالْعَفْوِ وَالصَّبْرِ

*Ve'l-ittibâ'ı ehli'l- 'İlmi ve'z-zühdi ve't-tükâ
Ma'a'l-fazli ve'l-ihsâni ve'l-'afvi ve's-sabri.*

diye son bulur (50).

d — Kasîdetün lâmiyyetün. Şâtibî'nin bu kasîdesi de, İbn 'âbdî'l-Birr'-in et-temhîd isimli hadise müstenid, fıkha dair eserinin manzûm hale sokulmuş şeklidir. Bu kasîdesi de 500 beytten müteşekkildir (51).

(50) İthâfû'l-berara, Sh. 342-372. Yazma nüshaları için bkz. Brock. Gal., I, 410 (Sh. 522); Suppl., I, 727.

(51) Vefeyâtü'l-A'yân, III, 234; el-Vâfi, Sh. 4; F. Krenkow. İsl. Ansık., XI, 353.